

سوال

وحده، والصلاة والسلام على من لا نبي بعده وعلى آله وصحبه... اما بعد: سوالات بسیاری مطرح شده درباره‌ی اینکه اگر عید در روز جمعه واقع شود یعنی آنکه دو عید، (عید فطر یا قربان) همراه با عید جمعه که عید هفته است یکجا شود، در این حال آیا نماز جمعه برای کسی که در نماز عید شرکت کرده واجب است یا همان نماز عید برایش کافی است و به جای جمعه می‌تواند نماز ظهر را به جای آورد؟ و آیا برای نماز ظهر در مساجد اذان داده می‌شود یا خیر؟ و دیگر سوالاتی که در این مورد مطرح می‌شود. بنابراین کمیسیون دائم پژوهش‌های علمی و افتاء، فتاویٰ زیر را صادر نموده است:

پاسخ مفصل

الحمد لله.

در این مورد روایاتی از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - و اصحاب وارد شده است، از جمله:

۱- حدیث زید بن ارقم - رضی الله عنه - که معاویة بن ابی سفیان - رضی الله عنه - از وی پرسید: آیا همراه با رسول الله - صلی الله علیه وسلم - شاهد این بودی که دو عید در یک روز واقع شود؟ گفت: آری. معاویه پرسید: چکار کرد؟ گفت: نماز عید را گزارد، سپس برای جمعه رخصت داد و فرمود: هر که می‌خواهد نماز [جمعه را] ادا کند، چنین کند. به روایت احمد و ابوداود و نسائی و ابن ماجه و دارمی. و حاکم در مستدرک می‌گوید: این حدیثی است با سند صحیح که [شیخین] آن را تخریج نکرده‌اند و شاهی دارد بر اساس شرط مسلم. ذهبی با وی موافقت نموده و نووی در المجموع می‌گوید: سندش جید (خوب) است.

۲- شاهد مورد نظر حاکم حدیث ابوهیریه - رضی الله عنه - از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - است که فرمود: در این روز شما دو عید یکجا شده، بنابراین هر که می‌خواهد، این [نماز عید] به جای جمعه برایش کافی است، ولی ما هر دو را انجام می‌دهیم به روایت حاکم چنانکه گذشت، و ابوداود و ابن ماجه و ابن جارود و بیهقی و دیگران.

۳- و حدیث ابن عمر - رضی الله عنهما - که گفت: در دوران پیامبر - صلی الله علیه وسلم - دو عید یکجا شد، پس برای مردم نماز گزارد، سپس فرمود: هر که می‌خواهد به نماز جمعه بیاید، بیاید، و هر که می‌خواهد نیاید پس نیاید. به روایت ابن ماجه. طبرانی در المعجم الکبیر این روایت را با این لفظ آورده است: «در دوران پیامبر - صلی الله علیه وسلم - دو عید یکجا شد، پس پیامبر - صلی الله علیه وسلم - نماز عید را با آنان گزارد سپس رو به آنان کرد و فرمود: ای مردم، شما امروز خیر و

اجری به دست آوردید، و ما [هر دو نماز را] یکجا می‌کنیم، هر که می‌خواهد همراه ما [هر دو نماز را] جمع نماید چنین کند و هر که می‌خواهد به نزد خانواده‌اش بازگردد [می‌تواند] باز گردد.

۴- و حدیث ابن عباس - رضی الله عنهما - که پیامبر - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: در این روز شما دو عید یکجا شده است، پس هر که خواست [نماز عید] به جای جمعه‌اش کافی است، و ما آن شاء الله هر دو را انجام می‌دهیم به روایت ابن ماجه. بوصیری می‌گوید: سندش صحیح است و رجالش ثقه‌اند.

۵- و حدیث مرسل ذکوان بن صالح که می‌گوید: در دوران رسول الله - صلی الله علیه وسلم - دو عید یکجا شد؛ روز جمعه و روز عید، پس نماز [عید] را برگزار کرد و سپس برخاست و برای مردم خطبه خواند و فرمود: شما ذکر و خیری را به دست آوردید، و ما [هر دو نماز را] با هم انجام می‌دهیم، پس هر که خواست بنشیند - یعنی در خانه‌اش - بنشیند و هر که دوست داشت [هر دو نماز را] یکجا نماید، پس هر دو را انجام دهد به روایت بیهقی در سنن کبری.

۶- و از عطاء بن ابی رباح روایت است که گفت: ابن زبیر در روز عید [که] در روز جمعه [واقع شده بود] در اول روز با ما نماز [عید] را خواند، سپس برای نماز جمعه بیرون رفتیم اما به نزد ما نیامد، پس نمازمان را به تنهایی ادا کردیم. ابن عباس آن هنگام در طائف بود، هنگامی که به نزد وی رفتیم آنچه رخ داده بود را به وی گفتیم. او گفت: سنت را انجام داده است. به روایت ابوداود. ابن خزیمه آن را با لفظی دیگر تخریج نموده و در پایانش افزوده است: ابن زبیر گفت: عمر بن الخطاب را دیدم که هر گاه دو عید یکجا می‌شد چنین می‌کرد.

۷- در صحیح بخاری رحمه الله تعالی و موطای امام مالک رحمه الله تعالی از ابی عبید وابسته‌ی ابن ازهر نقل است که گفت: نماز عیدین را همراه عثمان بن عفان شاهد بودم که در روز جمعه بود، پس پیش از خطبه نماز [عید] را ادا کرد، سپس خطبه خواند و گفت: ای مردم این روزی است که در آن دو عید برای شما یکجا شده، پس هر که از اهل عوالی (مناطق دور مدینه) دوست دارد منتظر جمعه بماند منتظر بماند، و هر که دوست دارد برگردد به او اجازه داده‌ام.

۸- از علی بن ابی طالب - رضی الله عنه - روایت است که وقتی دو عید در یک روز اتفاق افتاد فرمود: هر که می‌خواهد هر دو را انجام دهد چنین کند و هر که می‌خواهد بنشیند، بنشیند. سفیان می‌گوید: یعنی در خانه‌اش بنشیند. این را عبدالرزاق در مصنف خود روایت کرده و به مانند آن نزد ابن ابی شیبه آمده است.

بر اساس این روایات مرفوع به پیامبر - صلی الله علیه وسلم - و موقوف به تعدادی از صحابه رضی الله عنهم، و بنابر آنچه جمهور علما در فقه آن تقریر کرده‌اند، کمیسیون احکام پیش رو را تبیین می‌نماید:

۱- کسی که در نماز عید حاضر شده رخصت دارد که در نماز جمعه حضور نیابد و به جایش در وقت ظهر نماز ظهر را به جای آورد، و اگر بر اساس عزیمت عمل کند و با مردم نماز جمعه را ادا کند بهتر است.

۲- کسی که در نماز عید حاضر نبوده این رخصت شامل حال او نمی‌شود، و بنابراین وجوب جمعه از وی ساقط نیست و باید برای نماز جمعه به مسجد برود، و اگر تعداد افراد برای منعقد شدن نماز جمعه کافی نبود نماز ظهر را به جای آورد.

۳- برای امام مسجدی که در آن جمعه ادا می‌شود واجب است که نماز جمعه‌ی آن روز را برگزار کند تا کسانی که می‌خواهند در نماز جمعه حاضر شوند و کسانی که نماز عید را ادا نکرده‌اند در آن حضور یابند. اگر تعداد افراد حاضر شده به اندازه‌ای بود که نماز جمعه منعقد شود نماز جمعه را برگزار می‌کند و گرنه نماز ظهر می‌خوانند.

۴- کسی که در نماز عید حاضر شده و از رخصت استفاده کرده و در نماز جمعه حاضر نشده پس از دخول وقت ظهر نماز ظهر را به جای می‌آورد.

۵- در این هنگام اذان تنها در مساجدی گفته می‌شود که در آن نماز جمعه برگزار می‌شود، زیرا اذان برای نماز ظهر در این روز مشروع نیست.

۶- این قول که هر کس در نماز عید حاضر شده نماز جمعه و نماز ظهر از وی ساقط می‌شود قولی است غیر صحیح؛ برای همین علما این قول را رد کرده و حکم بر خطا و غرابتش داده‌اند زیرا مخالف سنت است و فریضه‌ای (یعنی نماز ظهر) را بدون دلیل ساقط کرده است. شاید سنن و آثاری که دال بر رخصت عدم حضور در نماز جمعه برای کسی که نماز عید را ادا کرده و وجوب ادای نماز ظهر برای وی می‌باشد، به گوینده‌ی این قول نرسیده است.

و الله تعالى اعلم و صلى الله على نبينا محمد و على آله و صحبه و سلم.

کمیسیون دائم پژوهش‌های علمی و فتوا

شیخ عبدالعزيز بن عبدالله آل شیخ، شیخ عبدالله بن عبدالرحمن الغدیان، شیخ بکر بن عبدالله ابوزید، شیخ صالح بن فوزان الفوزان.